

Vercruysse, Jos

Nizozemští jezuité u zrodu moravských univerzit

Brünner Beiträge zur Germanistik und Nordistik. 1999, vol. 13, iss. Sonderheft, pp. [201]-213

ISBN 80-210-2055-5

ISSN 1211-4979

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/105920>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JOS VERCRUYSE

NIZOZEMŠTÍ JEZUITÉ U ZRODU MORAVSKÝCH UNIVERZIT

Apoštolská snaha pomáhat lidem tam, kde to potřebují, byla význačným rysem ideálu mladého jezuitského řádu, jak to bylo častokrát vyjádřeno v ustanoveních řádu¹. Tím získala činnost řádu mezinárodní charakter, který byl již od počátku takřka odvážně propracován. Hieronymus Nadal, jedna z vůdčích postav první generace jezuitů, mluvil o dvou křídlech, která byla působištěm jezuitů: o Německu (a tím tedy o území celého císařství) a o Indii. V rámci císařství šlo především o přeformování a přebudování katolické církve, a tedy také o boj proti protestantské reformaci. Jedním z paradoxů řádu je však to, že jeho heslem byla „pohyblivost a dostupnost“, ale ani ne po jedné generaci byl řád pevně připoután na vzdělávací zařízení: katolické střední školy (koleje), semináře, konventy a univerzity, které definitivně „pohyblivost řádu“ omezily. Přítomnost nizozemských jezuitů v Čechách a na Moravě je třeba vidět v rámci mezinárodní dostupnosti řádu a přerozdělování moci.

Pokud zde mluvím o Nizozemcích, mám tím na mysli otce a bratry, kteří pocházeli z Nizozemí, mohl bych dokonce říci z Belgie. V 16. století tím bylo myšleno 17 provincií. Podle současných hranic jsou to dnes Nizozemí, Belgie a francouzské Flandry. Petrus Canisius z provincie Gelderland se ve svém nedávno objeveném testamentu nazývá jedním dechem „Germanus“ a „Belga“². Matěřským jazykem jezuitů byla fakticky nizozemština nebo francouzština. To tak důležité nebylo. Konec konců byli členy řádu, ve kterém bylo zapotřebí mluvit většinou latinsky. Pokud bychom se podívali na jazykové znalosti 47 jezuitů, kteří byli r. 1587 na koleji v Olomouci, bylo by nám hned jasné, že latina byla

---

¹ Viz *Constituties van de Sociëteit van Jezus*, IX, iii, 9.

² *Das Testament des Petrus Canisius. Vermächtnis und Auftrag*, vydal Julius Oswald SJ (*Geistliche Texte SJ 19*, Frankfurt am Main: Gruppe für Ignatianische Spiritualität, 1997), str. 36. Nizozemský překlad: *Petrus Canisius, Een samenspel van geloof en liefde. Brieven en geestelijk testament van de eerste Nederlandse jezuiet*, vydal Paul Begheyn SJ (Kampen: Kok, 1997), zde str. 132, kde je slovo „Belga“ smysluplně přeloženo slovem „Nederlander“.

jediným řešením, aby se mohli dorozumět³. Přesto stanovy řádu důrazně požadovaly, aby si příslušníci řádu dali tu práci a naučili se jazyku kraje, ve kterém působili, a mohli tak kázat v tomto jazyce⁴. Do jaké míry tomu tak bylo, je otázkou.

Pro první jezuitu, kteří pracovali v habsburské říši, znamenaly národní hranice méně než je tomu v dnešní době. Pro Canisia byla města Nijmegen a Leuven „Nizozemím“ a Německo, Rakousko, Švýcarsko a Čechy jednou „velkou pracovní oblastí“. Z jezuitského pohledu formovali Nizozemci od r. 1564 po rozdělení dolnoněmecké provincie („Germania inferior, ad Rhenum“) svou vlastní belgickou provincií („Provincia Belgica“). Ta byla r. 1612 rozdělena na dvě provincie – vlámsko-belgickou a francouzsko-galskou („Provincia Flandro-Belgica“ a „Provincia Gallo-Belgica“). Ne všichni nizozemští jezuité, se kterými se na Moravě setkáváme, vstoupili do řádu v Nizozemí. Někteří tak učinili v Kolíně nad Rýnem, ve Vídni nebo v Římě.

Jména otců se přitom vyskytují ve velmi odlišných formách: někdy jako pravá příjmení, která se píší různým způsobem, někdy jako jména vyjadřující místo původu. Někdy není zřejmé, o kterou z výše uvedených možností se jedná. Data narození se musí nezdědky vypočítat z údajů o datu vstupu do řádu a délce života. Tyto údaje jsou tedy občas přibližné. Existující seznamy nizozemských jezuitů tedy nejsou zcela věrohodné⁵.

Příběh o jezuitě na Moravě, v Olomouci a v Brně, začíná v Praze. Tam se setkáváme s prvním Nizozemcem Petrem Canisiem jako zakladatelem pražské koleje a existence jezuitů v Čechách vůbec. Nejednou ho jeho odpůrci, také Melanchthon, označili za pražského cynika („cynicus pragensis“): „Das ist die Vollkommenheit dieses Cynicus, da der Verfasser diesen Namen vom Hund hat!“ (Dokonalost tohoto cynika spočívá v tom, že má jméno od psa!*⁶) Petrus Canisius si v roce svého jubilea zaslouhuje zvláštní pozornosti: narodil se

³ *Catalogi Personarum et officiorum provinciae Austriae S.I.*, Ladislaus Lukács S.I., edidit. I: 1551–1600 (MHSJ 117, Romae: Institutum Historicum S.I., 1978); II: 1601–1640 (MHSJ 125, Romae: Institutum Historicum S.I., 1982). Citována: MHSJ.

⁴ *Constituties* IV, viii, 3.

⁵ Viz listina v O.P. (= L.Delplace): "L'Etablissement de la Compagnie de Jésus dans le Pays-Bas et la mission du P. Ribadeneyra à Bruxelles en 1556 d'après des documents inédits", in: *Précis Historiques*, 35 (1886), str. 328–353, která je zdrojem několika velkých omylů. Také v *Catalogi Personarum et officiorum provinciae Austriae S.I.*, I: 1551–1600 (MHSJ 117) a II: 1601–1640 (MHSJ 125), A. Poncelet, *Nécrologe des Jésuites de la Province Flandro-Belge* (Wetteren 1931), str. 20, pozn. 7 a J. Kolářek, *Stříbrný a černý* (Berchem: Sorores Christi, Theofiel Roucourtstraat 32, 2600 Berchem, 1996), str. 195–203.

⁶ *de Fermento mixto tribus farinae satis*, in: CR 12, 110–111: <<Nuper edita est Austriae Catechesis, in qua cum alii multi errores stabiliuntur, tum vero renovatur etiam deliramentum de Monachorum votis ... Talis est istius Cynici perfectio, nam et scriptor ille nomen a Cane habet>>.

* Pozn. překl. – řecké slovo „κυνικός“ znamená „psův“, ale označuje také filozofický směr cyniků.

8. května 1521 ve městě Nijmegen a zemřel právě před 400 lety 21. prosince 1597 ve švýcarském Fribourgu. Do Prahy přijel na začátku července 1558, aby si na pozvání římského krále Ferdinanda I., bratra císaře, pohovořil s arcivévodou Ferdinandem o zřízení koleje a započal její praktickou realizaci. Vyprávět historii založení koleje zde nebudeme – to nedávno učinil Philipp Überbacher v rozsáhlém vyprávění⁷. Z 12 jezuitů, kteří si o několik měsíců později (21. dubna 1556) založili v dominikánském klášteře sv. Klimenta své sídlo⁸ a 8. července tam otevřeli kolej, bylo šest z Nizozemí. Rektor Ursmar Goisson (1524–1578) pocházel z města Beaumont, provincie Hennegavsko. Byl již kanovníkem v Thuinu, když v r. 1552 se zkušenostmi s vedením vstoupil do společnosti. Ministr – tj. muž, který se zaručuje za správu koleje a komunity – pocházel z Brabantska, ze města Netersel-Bladel, a jmenoval se Magister Cornelius Brogelmans⁹. Johannes Tilianus (de Tilia, van der Linden) pocházel z Gelderska. Před svým odjezdem z Říma byl vysvěcen za kněze a jako první byl promován doktorem teologie římské koleje. Bylo mu uloženo, aby vyučoval scholastickou teologii. Magistr Willem, kterého není možné tak zřetelně identifikovat, je v „Monumentech“ označen jako Willem Balmakers z Antverp, v jiném textu se ale objevuje jako „Geldrensis“; v nejvyšší třídě vyučoval rétoriku a byl profesorem řečtiny. V oboru poezie najdeme Petra Sylvia (van den Bossche) ze města Sint Lievens Houtem¹⁰. K této skupině patřil také vlámský bratr Roger. Usazení jezuitů v Praze bylo hlavním výchozím bodem pro rozšíření jejich učení na celé území Čech a Moravy. Nepřekvapuje nás ani to, že v r. 1562 byl vznešen požadavek na zřízení koleje v Olomouci. Canisius píše z Augsburgu Salmeronovi do Říma:

„Píšou mi, že se v Praze očekává, že císař zakrátko požádá naše, aby zřídili ve Vratislavi ve Slezsku a v Olomouci na Moravě nové koleje. Nebudu nic slibovat. Naleznu stěží potřebné lidi pro Innsbruck a jsem nemálo znepokojen

7 Ph. Überbacher, „Die Gründung des Prager Jesuitenkollegs“, in *Ignatius von Loyola und die Gesellschaft Jesu 1491–1556*, vydali A. Falkner a P. Imhof (Würzburg: Echter, 1990), str. 359–373.

8 Petrus Canisius, *Epistulae et acta*, collegit et adnotationibus illustravit Otto Braunsberger, 8 svazků. (Freiburg: Herder 1896–1923), zde: I 767–769: Am 26. Mai 1556 meldet ein Hussit aus Prag einem lutherischen Freund: «Die Jesuiten haben bei uns ihre Nester aufgebaut ...» (26. května 1556 hlásí jeden jezuita z Prahy lutheránskému příteli: „Usdílili se u nás jezuité ...“) (= Canisius, *Epistulae et acta* ...)

9 Není zřejmé, proč L. Delplace ve své listině udává, že Brogelmans pochází z Brugg („L'Etablissement de la Compagnie de Jésus dans le Pays-Bas ...“, *Précis Historiques*, 35 [1886], str. 343). Následně chybný údaj přejímá také Braunsberger (*Canisius, Epistulae et acta I*, str. 272, pozn. 3); stejný omyl se vyskytuje také u Übermachera. V katalogích však najdeme „Nearselensis“ (= Netersel, obec Bladel) (MHSJ 117, 159) nebo také „olim (před r. 1559) quidem leodiensis dioecesis, nunc autem bescoducensis dioecesis...“ (MHSJ 117, str. 362); „boschoducensis... brabantinus, diocaesis buschoducensis“ (MHSJ 117, str. 376).

10 Viz J. B. Goetstouwers, „Trois Jésuites flamands en Allemagne“, AHSI 21 (1952), str. 117–146.

kvůli kolegím, především kvůli té v Trnavě, kde potřebují mnoho profesorů. Kdyby tak mohlo být několik Němců posláno zpět k nám do naší bídy¹¹.“

Do rozšíření činnosti jezuitů v kraji byl zatažen ještě jeden Nizozemec, páter Nicolaus Lanoyus z Blandain u Doorniku, jedna z vůdčích osobností prvního povolání nizozemských jezuitů, které se uskutečnilo v letech 1562–1566, podle Canisia pro jihoněmeckou provincii „Germania Superior“ (1556–1569), a první provinciál oddělené rakouské provincie. Jako takový musel spravovat Čechy, které se staly teprve r. 1623 samostatnou provincií, do které patřily také Olomouc a Brno. Naše pátrání omezíme dále na rok 1619, kdy byli otcové kvůli povstání českých stavů proti císaři vyhnáni z Brna a z Olomouce.

I po tomto datu je zde však ještě možné nalézt nizozemské jezuitu. Eustachius Remigius z Lutychu byl rektorem v Olomouci od r. 1652 do r. 1655. Zemřel 12. září 1655 jako ošetřovatel spolubratrů, kteří onemocněli morem¹². Zcela nedávno věnoval páter Josef Koláček celou studii (*Stříbrná a černá*)¹³ Ludovicu Crasiovi. Ludovicus Crasius se narodil r. 1597 v Grevelingen a byl kancléřem či studijním prefektem na olomoucké univerzitě v letech 1637–1639 a 1641–1642. Zemřel 20. února 1677 v profesním domě u kostela sv. Mikuláše v Praze. Dále sem patří především všestranný učenec a matematik Theodoor Moretus (1602–1667) – „vir in omni genere scientiarum bene versatus“¹⁴ (muž velebčený ve všech druzích věd) – který pocházel z Antverp z rodu známých knihtiskařů. Jako následovník Gregoria van Saint-Vincenta (1584–1667) z Brugg – „po Simonu Stevinovi největšího a nejvynalézavějšího matematika, který se kdy ve staré Belgii narodil“ – a Georga Schonbergera vyučoval Moretus v Praze matematiku. Mezi tím však učil několik let (1631–1634) v Olomouci filozofické a teologické obory¹⁵.

Díky úsilí biskupa Viléma Prusinovského přišli nakonec přece jen jezuité do Olomouce. Roku 1565 vznikla první malá skupinka kolem Johanna Aschermana. O několik měsíců později chtěl biskup svěřit katedrální školu otcům, což oni dříve odmítali. V říjnu 1566 byla nakonec zřízena vlastní jezuitská škola. Roku 1569 byla kolej převedena k františkánskému klášteru. V roce 1572 byla Akademie uznávána jako univerzální studium s konviktem pro šlechtu a

11 "Scribunt Praga futurum fortassis brevi, ut Caesar nostros expetat ad collegia nova Wratislaviae in Silesia, et Olmutiae in Moravia protinus constituenda. Ego nihil promittam sane, qui egre invenire possum Oeniponti necessarios, ac me non parum miseret Collegiorum, praesertim Tynaviensis, ubi multi lectores desiderantur. Utinam e Germanis aliqui nobis remittantur in hac tanta inopia et necessitate" (Canisius, *Epistulae et acta* III, str. 390).

12 É. de Guilhermy, *Ménologe de la Compagnie de Jésus: Assistance de Germanie* (Paris: Leroy, 1899), II, str. 231.

13 J. Koláček, *Stříbrná a černá* (Berchem: Sorores Christi), 1996.

14 P. Ribadeneira, aj. *Bibliotheca Scriptorum Societatis Iesu*, Roma: 1676 (reprint: Gregg 1969), str. 755.

15 H. Bosmans, "Théodore Moretus de la Compagnie de Jésus, mathématicien (1692–1667)", in: *De Gulden Passer* 6 (1928), str. 57–62. Citát o sv. Vincentovi, str. 60.

studenty („convictus nobilium et alumnorum“). Kromě toho byl podle modelu římské Německé koleje (Collegium Germanicum) zřízen konvikt pro studenty ze skandinávských a severských zemí. Olomouc se tak stala jednou z nejdůležitějších jezuitských komunit v tehdejší rakouské provincii. A jak to bylo se zastoupením Nizozemců mezi prvními jezuiti? Abych mohl vytvořit přehled, opřel jsem se o analýzu tzv. *Catalogi triennales* (Trojročních seznamů), které jsou uloženy v římském jezuitském archivu. Každé tři roky byly do Říma zasílány katalogy členů komunity a provincií. Tyto dokumenty jsou velmi zajímavé, protože často obsahují působivé sdělení o délce života, zdravotním stavu, formování uvnitř i mimo Tovaryšstva, funkci a dokonce také o nadání a apoštolské užitečnosti členů. Pro období 1551–1640 publikoval katalogy rakouské provincie páter Ladislaus Lukács v díle *Monumenta Historica Societatis Iesu*¹⁶ (Historické památky Tovaryšstva Ježíšova). První komunitu založenou v Olomouci, která podle katalogu sestaveného visitátorem Nadalem vznikla v srpnu 1566, vedl španělský rektor Hurtado Pérez (*Mula/Cartagena cca. 1527 – vstoupil do Tov. J. Alcala 1553 – †Olomouc 1594), který vedl kolej 14 let až do r. 1580 „opatrně a moudře“¹⁷. V Olomouci zůstal až do své smrti r. 1594 zaměstnan jako pečovatel o duševní blaho a zpovědník biskupa Stanislava Pavlovského.

První katalogy neobsahují žádné záznamy o Nizozemcích. Jméno prvního nizozemského jezuiti, který pracoval v Olomouci, se objevuje na listině z r. 1572. Paulus Schodaeus (van der Schodeye)¹⁸ ze města Ronse ve Flandrách je zde uveden jako titulář druhé nejvyšší třídy („humanitas“ či „poezis“). Rychle se ale vrátil zpět do Belgie a zemřel o mnoho let později (r. 1606) v Antverpách. Prvním nizozemským jezuitou v Brně byl Leonardus Corcelius z Brabantska („brabantinus“). V roce 1584 byl ministrem, tj. zodpovědným za materiální záležitosti v tomto důležitém vzdělávacím zařízení. Zemřel ve službě lidem, kteří byli postiženi morem, v říjnu 1584. Jeho osobu velmi vychválil Schmidl¹⁹. Na listinách z Olomouce a Brna se pak objevuje 30 jmen. Nebylo by moc poutavé uvádět zde pouze seznam jmen. Některá z nich po sobě stejně mnoho stop nezačala. Mnozí z nich byli mladí lidé, kteří v noviciátu v Brně prošli svým prvním vzděláním. Dovolte mi zmínit se o Georgiovi van der Boon, Holand’anovi („holandus“) z Delftu a Johannovi Goyerovi z provincie Overijssel, v tomto případě ze Zwolle, kteří do řádu vstoupili ve Vídni a svůj noviciát dělali společně v letech 1597/1598 v Brně. Zajímavé je, že na otázku, jakými jazyky mluví,

16 Prozkoumal jsem *Catalogi triennales*, které jsou uloženy v archivu řádu v Římě pod heslem Germaniae 131, Bohemia 89 a Austria 24 a 25. Pro rakouské katalogy: MHSJ 117 (1978) a 125 (1982). Tato sbírka však není úplná.

17 A. Kroess, *Geschichte der Böhmischen Provinz der Gesellschaft Jesu*, 2. svazek (Wien: Opitz, 1910), I, str. 506.

18 V matrice lovaňské univerzity, IV, 55, 57, lze najít jistého Willema van der Schodeye, Rothacensis, Cameracens.dioces., tedy rovněž z Ronse. Viz MHSJ 117, str. 357, pozn. 9.

19 J. Schmidl, *Historiae societatis Jesu provinciae Bohemiae*, I–III, (Pragae: Ferdinandaeum, 1747–1754), I, v, pozn. 107, str. 506.

odpovídali různě. Goyer říká „belgický“ a van der Boon „holandský“²⁰. Také bratři Lamormainové – Willem, který byl později zpovědníkem císaře Ferdinanda II., a Henricus, dělali (v tomto pořadí) svůj noviciát v Brně v letech 1590/1591 a 1597/1598. Pocházeli ze šlechtického rodu Dochamps-Lamorménil v dnešní belgické provincii Lucembursko. Jejich další kariéra vlivných zpovědníků a provinčních nebo církevních spisovatelů však probíhala v jiných městech císařství.

Důležití pro zřízení koleje byli pochopitelně rektori. Jak provinční, tak domácí představení tvořili v tomto období mezinárodní společnost. Z deseti prvních olomouckých rektorů byli tři „Nizozemci“. Jmenovitě: Bartholomaeus Viller (9. 8. 1585–14. 4. 1590), Petrus Torrentinus (28. 10. 1595–1. 10. 1599) a Johannes Decker (16. 6. 1607–14. 6. 1614).

Bartholomeus Viller se narodil r. 1552 v Bastogne a do řádu vstoupil v Kolíně nad Rýnem r. 1558. Byl rektorem v Olomouci od r. 1585 do r. 1590, kdy se stal provinciálem rakouské provincie. Zemřel 21. dubna 1626 v Grazu ve vysokém věku („emeritus senex“) 86 let, ze kterých šedesát sedm strávil v řádu. Z posudku, který o něm podávají katalogy, je zřejmé, že byl nadaný v mnoha oblastech. Už první zmínka o něm říká následující: „iuvenis valde modestus, utcumque sanus et ingeniosus“²¹ (velmi skromný mladý muž, ve všem rozumný a nadaný). Zasloužil si plnou důvěru a spousta odpovědnosti, kterou musel nést, dokazuje, že nezklamal očekávání. Během svého rektorátu usiloval, i když neúspěšně, o to, aby dal akademii solidní ekonomický základ a aby eventuálně došlo k rozšíření studia až na studium „generale“ a na výuku v tzv. casus conscientiae (otázkách vědomosti), které by obsahovaly více než jen stávající filozofické studium. Tyto jeho pokusy nebyly dovedeny do úspěšného konce kvůli napětí mezi jezuitou na straně jedné a biskupem Pavlovským s jeho kapitulou na straně druhé ohledně přidělení benediktinského kláštera v Pustoměři jezuitům a úpadku katedrální školy.²² Jako provinční představený zůstal však pochopitelně nadále zatažen do osudů koleje.

Po německém rektorovi Johannu Werneru Gartenovi (Horti, 1590–1595) následoval Nizozemec Petrus Torrentinus. Řídil kolej od r. 1595 do r. 1599. Když si prohlédneme jeho životopis, bude nám zřejmé, že je jednou z hlavních postav našeho příběhu. Torrentinus („Ruremondensis“, podle diecéze, ve které se narodil²³) bývá označován jako „Geldrus“ (obyvatel provincie Gelderland) ale pochází z dnešního limburského města Venray („ex Venradio“²⁴). Když přišel r. 1584 v dobrém zdraví („bonae valetudinis“) do Olomouce, aby se stal vedoucím semináře („regens“), měl 36 let a od r. 1573 byl členem řádu. Narodil se tedy

20 Archivum Romanum S.I. (= ARSI): Austria, 24, anno 1597.

21 MHSJ 117, str. 100.

22 Kroess, I, str. 507–516.

23 MHSJ 117, str. 385 (15).

24 MHSJ 117, str. 454 (3). In MHSJ 117, str. 420 (16): „ex Vancadio“.

kolem r. 1548. Před svým příchodem studoval gramatiku, jazyky („literas humaniores“) a filozofii. Byl licenciátem umění. Fakt, že mu byly svěřeny nejvyšší třídy koleje, tzv. „retorica“ a „humanitas“, dokazuje dobrou znalost klasických jazyků. V katalogích najdeme ostatně posudek, který říká, že Torrentinus byl průměrný („mediocris“) ve filozofii a teologii, ale lepší v latině a řečtině. Kromě toho měl cit pro vyučování, cit pro zacházení s lidmi a cit pro řízení lidí („talenta ad docendi, conversandi, gubernandi“). Dalo se s ním dobře a lehce vyjít („natura bona et facilis“). Od r. 1584 až do konce svého života r. 1614 pracoval střídavě v Olomouci a v Brně. Od r. 1589 byl ministrem, o rok později již rektorem a mistrem noviců v Brně. V období 1596–1599 byl rektorem v Olomouci. Poté vykonával do r. 1603 různé apoštolské úkoly. V katalogích je označen jako správce konviktu, duchovní otec, zpovědník a správce mariánské kongregace. Od r. 1604 až do své smrti 5. ledna 1614 byl rektorem v Brně a díky tomu byl zapojen do přestavby koleje, kterou si přál kardinál František Dietrichštejnský. Johannes Schmidl píše o Torrentiovi ve svém díle *Historia Societatis Jesu Provinciae Bohemiae* s velkým uznáním. Během své kariéry představeného se stal Torrentius vzorem pro své ovečky („factus forma gregis ex anima“): „Nikdy netrval přehnaně na svých úsudcích, ale soudil, že hlavní podstata moudrosti spočívá v tom, že přizpůsobuje svoje příkazy rozumu poddaných, aby ti, kterým přikazuje, byli ochotni ho vždy a ve všem poslouchat.“²⁵ Schmidl ostatně uvádí ve svém díle celý příběh o Torrentiově svatosti, o zázracích a o splnění jeho věšeb po jeho smrti. Když se r. 1734 zbouřil kostel kvůli novostavbě, zjistilo se, uvádí Schmidl, že Torrentiovo tělo nebylo rozloženo. Petrus Torrentius může být právem označen za jednu z nejvýznamnějších osobností řádu v Čechách.

V Olomouci byl Torrentius r. 1599 vystřídán Španělem Petrem Ximénem. Toho vystřídal opět Nizozemec, francouzský Vlám Johannes Decker (Deckerius²⁶) – „magni vir ingenii, et studii indefessi, rarae probitatis et innocentiae“ – muž s velkým nadáním, neúnavnou chutí studovat, neobyčejně čestný a nesobecký²⁷. Před chvílí citovaná *Bibliotheca Scriptorum Societatis Jesu* o něm neuvádí nic jiného než nadměrnou chválu ctností, erudice a jazykové zručnosti. Johannes Decker se narodil 27. prosince 1560 ve městě Hazebroek. V jistém smyslu byl nejvýznamnějším rektorem Olomouce. I když to není z důvodu jeho rektorátu, jenž byl pouze sedmiletým intermezem v jeho kariéře. Ta probíhala převážně na koleji v Grazu (Štýrském Hradci), kde zemřel 10. ledna 1619. Po svých studiích v Douai byl r. 1579 přijat v Neapoli jako novic do řádu. Po vysvěcení za kněze v Římě se stal profesorem filozofie a teologie, nejprve

25 "Nunquam in suo sensu abundavit, sed magnam esse partem prudentiae existimavit, imperia sua subjectorum ingeniis accommodare, ut semper et omnia volentibus, et iussa prompte recipientibus imperant", Schmidl, II, str. 734. Viz II, v, 56, str. 733–736. Také É. de Guilhaemy, *Ménologe de la Compagnie de Jésus: Assistance de Germanie II/1*, str. 15–17.

26 Ribadeneira, *Bibliotheca ...*, str. 437–439; C. Sommervogel: *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*, (Bruxelles: Schepens/Paris: Picard, 1891), II, str. 1869–1873; *Biographie nationale ... de Belgique*, (Bruxelles; Thiry, 1872), III, str. 868–869.

27 Ribadeneira, *Bibliotheca ...*, str. 437.

v Douai a potom v Lovani. Poté odjel do rakouské provincie. V Grazu se stal r. 1600 kancléřem a studijním prefektem akademie a profesorem scholastické teologie. V roce 1607 odjel jako rektor do Olomouce a zůstal tam do roku 1614. V Grazu dovršil svou kariéru opět jako „cancellarius“, ve společnosti již dříve zmiňovaného Willema Lamormainiho jako rektora a Bartholomea Villeria. Jeho vyučování a vědecká činnost vyústily v různé publikace, ze kterých je nejdůležitější obsáhlé teologické pojednání o datu narození a smrti Ježíše Krista (*Theologicarum Dissertationum mixtim et Chronologicarum, in Christi Theanthropinatalem seu de primario ac palmari divinae, ac humanae Chronographiae vinculo, qui es annus ortus, ac mortis Domini, atque universa Iesu Christi Oeconomia* – 3 díly). Tisk tohoto díla však byl na příkaz představených zastaven, a proto se nám dílo dochovalo pouze v rukopisech.

Nizozemí však neposílalo do Olomouce a do Brna pouze rektory. Proto chci uvést ještě několik dalších jmen. Začnu bratrem, který měl evidentně méně štěstí. Theodoor Uytgeest (Vitgeest, Witgeest, Wietgeth (!), Weitkehth, Wythgeher, Wietgehest, Utgeest, Vegest) – „Leidensis flander²⁸/holandus²⁹“ – se narodil kolem r. 1559 ve městě Leiden. Roku 1581 vstoupil jako pětadvacetiletý po roce studia teologie spolu se dvěma dalšími Vlály, Jacobem Werniersem z Oudenaarde a Fransem van Balen (Balensis), v Brně do řádu. Roku 1584 byl v Olomouci učitelem čtvrté třídy („syntaxis“ či „prima grammatica“). Pak byl přeložen do Vídně, nejprve jako zpovědník u sv. Bernarda a poté se jako „valetudinarius“ (nemocný z povolání) musel starat o své zdraví na koleji. Od r. 1592 pobýval mnoho let v Brně. Nejdříve jako „magister syntaxeos“, o rok později však opět „valetudinarius“ a poté opět jako učitel syntaxe. V letech 1599 a 1600 pečoval o své zdraví v Olomouci. V katalogu čteme: „non valet pro officii ob laesionem cerebri“ – není vhodný pro plnění úkolů kvůli poranění mozku – mohlo to být cokoliv. Jako „valetudinaria“ ho najdeme od r. 1601 na koleji v Chomutově. O proměnlivosti jeho zdravotního stavu svědčí i fakt, že od jisté doby měl zakázáno sloužit mše³⁰. Přitom však přece jen směl do své syntaktické třídy, aby objasnil Ovidiovy dopisy z Ponta, Cicerovo dílo *Rodinné dopisy* („Epistolae familiarium“) a Despauterovu gramatiku³¹. V roce 1615 byl ministrem v Chomutově, kde r. 1622 zemřel. Během svého života prodělal zřejmě mnoho hlubokých depresí. Roku 1597 nacházíme v katalogu následující poměrně ostrou kritiku osmatřicetiletého Uytgeesta, který už byl zcela proměněn: „mediocris ingenii, iudicio ac prudentia leve, experientia nullius, complexionis melancholica, nec ad gubernandum nec ad docendum idoneus“ – „průměrně nadaný, mírných úsudků i rozumu, bez zkušenosti, povahy melancholické,

28 MHSJ 117, str. 388 (20).

29 MHSJ 117, str. 420 (22).

30 MHSJ 125, str. 9: „cui interdictum sacrum celebrare...“.

31 Srov. Catalogus lectionum collegii Olomucensis (1566), in: MHSJ 108, str. 566.

nevhodný ani pro řízení ani pro vyučování.“³² Přesto se opakovaně znovu objevoval v syntaktické třídě, která mu musela být důvěrně známá. V posledních letech života byl v Chomutově ministrem komunity.

Georgius d'Oyenbrugge [Oensbruggen]³³ z rodiny pánů Durasových z Limburku, syn velkomaršálka lutyšské země, narozený r. 1548, vstoupil do řádu r. 1567 v Lovani jako magistr umění a bakalář teologie a rozvinul důležitou kariéru v řádu: r. 1594 se stal provinciálem belgické provincie a od r. 1597 až do své smrti r. 1607 byl asistentem tzv. germánské asistence v Římě. Jeho pobyt v rakouské provincii nebyl bezvýznamným intermezem. Vždyť byl rok rektorem důležité koleje v Grazu (1586–1587). V Olomouci byl roku 1583 mimo jiné správcem semináře, poté spíše profesorem dvou nejvyšších tříd („rhetorica“ a „humanitas“).

Dobromyslný („natura bona“³⁴), ale churavý Lambertus Fabius (Lefèvre³⁵) sehrál v Olomouci důležitou roli a zodpovědnost, která mu byla svěřena, dokazuje, že mínění o něm bylo právem vynikající: „vir apprime religiosus juxta ac eruditus“ – velmi zbožný a učený muž³⁶. Pocházel z Limontu u Waremme (Hesbaye, Lutyšsko), kde se narodil kolem r. 1548. Po ukončení studií se roku 1570 připojil jako magistr umění („magister artium“, 1569) k řádu. V období 1570–1578 vyučoval různé humanitní třídy v Doorniku a v Cambrai. V Grazu studoval teologii. V průběhu několika měsíců vyučoval kontroverzní teologii a objasňoval dopisy sv. Pavla v Olomouci. Roku 1584 byl jako „valetudinarius“ v Olomouci, kde byl přesto duchovním otcem a kde po krátkém pobytu v Grazu (1589–1591) opět vyučoval kontroverzní teologii a filozofii. Roku 1592 se přestěhoval do Prahy, kde zůstal až do své smrti r. 1596 profesorem kontroverzní teologie a zpovědníkem, mimo jiné pro francouzsky mluvící.

Zvláštního uznání se u Schmidla dostává Judocu Brandtovi z Gentu. Jako licenciát umění („licentiatus artium“) univerzity v Douai vstoupil r. 1579 ve Vídni do řádu. 1583–1584 byl v Olomouci učitelem v rétorické třídě a později, od r. 1599 až do své smrti 20. prosince 1601, byl profesorem filozofie. Schmidl ho chválí především za jeho vynikající znalost klasické literatury. Svě umění vložil především do výuky mladých studentů („laudabiliter et ad fructum – chvalitebně a plodně“³⁷).

Mohli bychom zmínit ještě další osoby, které si to zaslouhují. Nicolaas Beganus (van der Beek) ze města 's Hertogenbosch se těšil dobrému zdraví

32 ARSI: Austria, 24, anno 1597 (Brno).

33 MHSJ 117, str. 418 (7); str. 439 (1); A. Poncelet, *Nécrologe des Jésuites de la Province Flandro-Belge*, str. 20, pozn. 7.

34 ARSI: Austria, 24, anno 1590.

35 MHSJ 117, str. 419 (12).

36 Schmidl, II, 1, str. 116.

37 "Vixit in Societate annos tres ac viginti: quos partim in Theologia addiscenda; partim in Philosophia, maxime literis humanioribus, quibus excelluit, studiosae juventute tradendis, laudabiliter et ad fructum impendit", Schmidl II, iii, pozn. 79, str. 259.

(„robustus alioqui et optimae complexionis“) a byl bezprostředně po svém vysvěcení za kněze ve Vídni poslán v březnu 1574 do Olomouce, aby se tam z něj stal „praefectus seminarii episcopalis“. Jeho pobyt však trval jen krátce – už o několik měsíců později zemřel na mor (v listopadu 1574³⁸). Klidný („natura sedata“), ale ne mimořádně nadaný Petrus Dionanti ze města Huy, diecéze Lutych; vznětlivý Petrus Gras („natura excitata“); málomluvný Gerard Pollard z diecéze Lutych; vlídný Franciscus Gilius z Brabantska nebo Cosmas Nicolaus z Balen u Turnhout; Laurentius Bruyckerius z Gentu, který byl více než jen průměrně nadaný pro filozofii a teologii; Franciscus Bellerus z Mol; Franciscus Fabricius z Lovaně, který byl r. 1583 dočasně zástupcem mistra noviců v Brně a který, jak se zdá, v průběhu několika let pracoval s vynikajícími výsledky v Olomouci, ale r. 1597 zemřel ve Fuldě hrdinskou smrtí při službě těm, kteří onemocněli morem³⁹.

Když jsem se rozhodl, že budu mluvit o nizozemských jezuitách, kteří stáli u zrodu jezuitských řádů v Olomouci a v Brně, právem jsem se ptal, zda jsem se nepustil do nebezpečného dobrodružství. Co bych vůbec mohl najít? To, zda mé pátrání po jezuitách stálo za to, nechť posoudí posluchači. Já sám jsem byl velmi příjemně překvapen tím, co jsem zjistil.

Za přítomnost jezuitů z Nizozemí je odpovědná především výjimečná internacionalita a mobilita apoštolátu první generace jezuitů a dále efektivní rozmístění všech činných podle jejich nadání. Z tohoto zorného úhlu měly Čechy a Morava kvůli tamější hrozné situaci katolické církve už v očích Canisiových prioritou. Národní hranice pro ně znamenaly méně než pro nás a když nahlédneme do katalogu, zjistíme, že jezuitská komunita byla v těch letech pestrou směsicí, ve které nechyběli dokonce ani Britové a Skandinávci. To, co jsem vyprávěl o Nizozemcích, by mohli jiní, i když v menší míře, stejným právem vyprávět o Španělech a Italech. Přesto dává Nizozemec Canisius přednost Nizozemcům, kteří pracovali v různých koutech habsburské říše, před německy mluvícími jezuiti.

Pro většinu scholastiků, bratrů a páterů, se kterými jsme se setkali, byl pobyt v Olomouci nebo v Brně velmi krátký – byl pouze jakýmsi zastavením na jejich cestě do jiných měst rakouské provincie či vysokých funkcí v Nizozemí nebo v Římě. Jen několik málo z nich prožilo velký díl svého jezuitského života v českých zemích. Byl to zejména Petrus Torrentinus. Někteří Nizozemci byli důležití proto, že v průběhu mnoha let řídili koleje jako rektori, a tak bezprostředně ovlivňovali jejich osudy ve chvílích, které byly mnohdy velmi těžké.

Bylo by zajímavé zanalyzovat jazykový problém na základě údajů z katalogů. Z důvodu relativně krátkého pobytu na Moravě a pohyblivosti jezuitů není moc

38 MHSJ 117, str. 366 (23).

39 Podle Schmidla (II, ii, 30, str. 139): "postquam Olomucii plusculis annis laudate conversatur". Tento pobyt v Olomouci však v katalogích nenajdeme. – Popisy povah páterů v tomto odstavci pochází z katalogů, které jsou uloženy v archivu SJ v Římě.

pravděpodobné, že by se Nizozemci (kromě některých výjimek) naučili dobře česky. V řádu si pomáhali latinou – to byl oficiální a společný jazyk vyučování. Hodně páterů přišlo z německy mluvících oblastí, němčina tedy pravděpodobně v počátcích hrála vedle latiny důležitou roli. Na druhé straně je třeba říci, že znalost domácího jazyka byla povzbuzována, protože pomáhala při výkonu apoštolského úřadu.

„Padesát let nederlandistiky na Moravě v tisíciletých vztazích s Nizozemím“: mým úkolem bylo povyprávět o jedné epizodě těchto vztahů. I když příspěvky těchto jezuitů nebyly okázalé, nebyly nevýznamné: ve všednosti jejich apoštolátu ani co se týče vybudování velmi dobře organizovaného humanitního vzdělání, ke kterému přispěli svými učebnicemi i dva další vlámsští humanisté – Johannes Despauterius ze města Ninove (asi 1480–1520) učebnicí latiny a Nicolaas Clenardus ze města Diest (1495–1542) učebnicemi řečtiny a hebrejštiny. To vše mělo vést jak k obhajobě, přestavbě a upevnění katolické církve v pohnuté době, tak ke zřízení kvalitních univerzit, kde si 400 let po smrti Petra Canisia (který zřízením jezuitské koleje v Praze položil základní kámen jezuitského vzdělávání v Čechách) připomínáme dvě události: jednak podstatný příspěvek nizozemských jezuitů k humanitě v této zemi, jednak 50 let od zřízení oboru nizozemština. Tím, že jsem mohl jako jezuita z Nizozemí přispět svým skromným dílem k této oslavě, bych chtěl vzdát hold svým spolubratrům ze 16. století. Jsem za to vděčný.

Překlad: Kateřina Málková & Milan Kříž (UP Olomouc)

Přfloha:

Kazání prof. ThDr. Josa Vercruyssse, SJ, během mše svaté v univerzitním (jezuitském) kostele P. M. Sněžné v Olomouci v neděli 26. října 1997

„Co chceš, abych pro tebe učinil?“

Slepý odpověděl: „Pane, ať vidím.“

Ježíš mu řekl: „Prohlédni! Tvá víra tě uzdravila.“ (Lukáš 18:41–42)

V evangeliu často vystupují slepí, stejně tak jako se pravděpodobně objevovali na cestách v době Ježíšově. Skutečnost, že opět mohli vidět, je v evangeliu symbolem příchodu Božího království a také toho, že lid byl vysvobozen z vyhnanství: „tehdy se rozevřou oči slepých“ (Iz 35:5). Takto to zvěstoval Izajáš. A takto to opakuje Ježíš, když přináší své poselství do Nazaretu: „Duch Hospodinův je nade mnou, ... abych vyhlásil slepým navrácení zraku.“ (Lk 4:18). Příchodem Ježíše se tento den naplnil. Proto v evangeliu nacházíme různé příběhy o uzdraveních slepých, jak jsme o tom slyšeli i dnes. Právem mohli učedníci Jana Křtitele zvěstovat svému zajatému mistrovi, co viděli: „Slepí vidí ...“ (Lk 7:22). Přesto je v tom víc než jen příběh o skutku, že ten, kdo dříve slepý žebrel u cest, to už nemusí dělat, protože nyní může používat své oči. Tento příběh má dvojí smysl: „vidět“ znamená také, že teď věří a chápou hlubší smysl toho, co se stalo. Protože „vidí“ a „věří“, připojují se k Němu a stávají se věřícími. Nikde to není tak naléhavě popsáno jako v deváté kapitole evangelia sv. Jana, kde je uzdravení slepce podobenstvím příběhu cesty k víře a učednictví. Proto se také mohou i ti, kteří fyzicky vidí, modlit touto modlitbou: „Pane, ať vidím“ a prosit o více pochopení a více víry.

„Ať vidím ...“. Co rozumíme pod tímto „vidím“? Nechceme být někdy raději trochu slepí a otupení? Nebyl to Erasmus, kdo v *Chvále bláznovství* ironicky a ne zrovna neprávem prohlašoval, že člověk musí být trochu pošetilý, aby mohl žít uvážlivě a šťastně? Přesto to nikdo rád nepřizná. Více lidí se veřejně hlásí k osvícenskému ideálu přísného vidění bez iluzí a k poznání rozumu. „Ať vidím ...“, jako by věci byly vědecké, pozitivní a exaktní, bez zbytečných ozdob a iluzí – bez opia. Je to to, co můžeme vidět, vnímat, analyzovat a vysvětlit. „Ať vidím ...“, abych se povznesl nad všechny podoby temnoty do světla absolutního rozumu.

Přesto by to mohlo být jako ostré světlo v úzkém pokoji, které zaslepuje a oslepuje před hlubším proniknutím, duchovním pochopením hlubšího smyslu života. Když se v latině mluví o ‚vhledu‘ a ‚pochopení‘, používá se výraz ‚intelligere‘, ‚intellectus‘, ‚intus legere‘ – ‚vidět a porozumět tomu, co je uvnitř‘. „Ať vidím ...“ se pak stává prosbou, abychom byli vnímaví k tomu, co je přítomno v člověku, co člověk cítí a co je přítomno větší než on sám. To znamená, být

vnímavý k tomu, co Augustinus nazývá „intimius intimo meo“ – to, co je v našem nitru, naše vlastní Já. Tauler to nazýval „Der Grund“ – základ bytí. To znamená věnovat pozornost „tajemství“ a „mysterii“ v našem životě a v životě druhých. Pod slovy mystérie a tajemství nerozumíme něco zázračného nebo zvláštního, nýbrž „hloubku“, která je jistým způsobem nevyslovitelná a přece tak blízká, větší než naše srdce.

Kdo toto přijme, získá větší úctu k člověku, se kterým žije, protože v něm může odhalit něco z toho všelidského jádra, ze kterého náš bližní žije, a dokonce jinak žije a jinak myslí než já. Potom ho budu milovat jako sebe sama, protože i on je osobnost a může říct „já“.

Kdo se stal vnímavým k této přítomnosti, přijde na cestu víry v Boha: kdo v sobě samém objeví „duchovnost“, bude pravděpodobně otevřen hlubší duchovnosti, která ho povznáší a rozšiřuje jeho obzor – znova, ne do neznáma, nýbrž do hloubky, a proto do tajuplna, které zůstane nevyslovitelné a nikdy nebude zcela vidět. Jan van Ruusbroec mluví o Bohu, naše zkušenost o něm mluví jako o „temném jasném“. A přece má křesťan vlastní pojmenování pro toho, jenž je větší než naše srdce. Hlubší než my sami je boží skutečnost, která se zjevuje ve znameních, v evangeliích o Ježíši Kristovi a která nás svým svědectvím ve znameních a ve vlastní duchovní niternosti přivádí na cestu k osobní skutečnosti, jež nás povznáší a jež nás vede jako světlá hvězda klady a záporů našeho života.

„Ať vidím ...“ je pak modlitbou, která každému z nás otevírá dobrodružství, abychom viděli, dívali se, pozorovali a ve všem byli citliví k duchovnímu a božskému, které nás převyšuje, protože to je naše nejhlubší Já, které je otevřeno všem, naději a lásce, otevřeno pro druhé a pro Boha.

Překlad: Soňa Onderková (UP Olomouc)